

Zəlimxan Yaqubun poeziyasında sarı rəngin üslub çalarları

Pərvin Abdullabəyova

Humanitar fənlər kafedrası, müəllim. Azərbaycan Texniki Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: pervin.abdullabeyova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-0726-6288>

XÜLASƏ

Qədim dövrlərdən indiyə kimi insanlar hər zaman təbiətlə sıx şəkildə bağlı olmuş, onun rənglərindən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə etmişlər. Ədəbi dildə də rənglər daha çox üslub cəhətdən işlədilir, onların semantikasını açan məqamlara diqqət edilir və bu prosesdə rənglərin daxili mənaları üzə çıxarılır. Bu, bir tərəfdən onların bədii dildəki əhəmiyyətinin göstəricisidirsə, digər tərəfdən müəlliflərin sənətkarlıq səviyyəsini təsdiq edən cəhət kimi diqqət cəlb edir. Məqalədə, rənglərin poetik dildəki semantikasından da söhbət açılır. Bu məqsədlə, Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun əsərlərində sarı rəngin üslub çalarları üzə çıxarılır, həmçinin rənglərlə bağlı irəli sürülən elmi-nəzəri fikirlər şairin yaradıcılığından alınmış dil faktları ilə əsaslandırılır.

AÇAR SÖZLƏR

rəng, sarı, üslub, dil, fikir

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərib: 08.02.2022

qəbul edilib: 14.02.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Filologiya elmləri
doktoru, professor
İsmayıl Kazımov.

Stylistic shades of yellow in the poetry of Zalimkhan Yagub

Pervin Abdullabeyova

Department of Humanities, teacher. Azerbaijan Technical University. Azerbaijan.

E-mail: pervin.abdullabeyova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-0726-6288>

ABSTRACT

From ancient times to the present day, people have always been associated with nature and used its colors for various purposes. From this point of view, colors also play an important role in the language spoken by a person. In the literary language, colors are used more stylistically, focusing on points that reveal their semantics. In this process, the inner meanings of colors are revealed. This on the one hand, shows the importance of color in the literary language, on the other hand, it confirms the level of skill of the authors. The article deals with the semantics of colors in the poetical language. For this purpose, the stylistic shades of yellow are revealed in the works of the national poet Zalimkhan Yagub, as well as scientific and theoretical ideas about colors are based on linguistic facts taken from the poet's work.

KEYWORDS

colour, yellow,
style, language,
idea

ARTICLE HISTORY

Received: 08.02.2022

Accepted: 14.02.2022

Giriş / Introduction

İnsan yaranışdan bəri təbiətlə sıx şəkildə bağlı olmuşdur. O, təbiətlə yaşayır, ondan zövq alır, faydalanır, ilhamlanaraq müxtəlif sənət nümunələri yaradır və təbiətin rənglərini məişətə, geyimlərə, incəsənət əsərlərinə köçürür. Bu haqda Xalq şairi Zəlimxan Yaqub deyir:

İnsan oğlu Tanrını təbiətlə dərk edir,
Təbiəti duyanlar Allaha yaxın olur
[4, s.216].

Təbiət saysız-hesabsız rənglərin yaradıcısıdır. Bu rənglərin təsir gücü o qədər cəlbedicidir ki, onların dildə xüsusi inikas olunma qüdrəti vardır. İnsanın yaşam boyu rəngləri dilə gətirmək və onları sözlərə həkk etmək bacarığı ədəbi tapıntılardandır. Azərbaycan ədəbi dili bu cür tapıntılarla xüsusilə zəngindir. Bədii dildə rənglər həm həqiqi mənada – hər hansı bir əşyanın rəngini ifadə etmək, həm də mənəvi mənada – insanların hiss, duyğu, inanc, adət-ənənələrini əks etdirmək məqsədi ilə işlədilir. Ümumiyyətlə, “dil, insanların ictimai təcrübə prosesində əldə etdikləri nailiyyətləri möhkəmləndirmək, qorumaq və saxlamaq üçün lazımdır” [1, s.7]. Bu mənada, Azərbaycan ədəbi dili seçilmiş dillərdən hesab edilir. Ədəbi dilimizin məziyyətlərindən biri də rənglərin semantikasını genişləndirmək və onun üslub çalarlarını artırmaqdır. Odur ki, söz sənətkarlarının rənglərə öz münasibətini ifadə edən poetik örnəklərinin araşdırılmasına ehtiyac duyulur. Məhz bu fakt, tədqiqatın aktuallığını təsdiq edən cəhətlərdəndir.

Bədii dildə rəng bildirən sözlərin maraqlı və çoxsaylı üslub keyfiyyətləri vardır. Poetik dildə bədiiliyin artırılması və emosionallığın yüksəlməsində rənglərin üslub imkanları əhəmiyyətli mövqeyə malikdir. Sözlərin, o cümlədən rəng bildirən leksik-grammatik vahidlərin poeziyanın yüksəlişindəki xidmətləri danılmazdır. Təsadüfi deyildir ki, məşhur Roma şairi Horatsi ucalıqdan azca da olsa aşağı enən poeziyanın uçurumun dibinə düşəcəyini söyləmişdir [5, s.189]. Bu baxımdan, Zəlimxan Yaqubun poetik dili orijinal faktlarla zəngindir. Onun yaradıcılığında hətta sözlərin rəngi belə üslub keyfiyyəti yaradaraq, ədəbi-bədii dilin estetik gözəlliyini artırır:

Söz – yaşıl yamacım, söz – talam mənim.
Yeddidən yetmişə rəngi gözümdə
[4, s.171].

Şeirdə verilən “yeddidən yetmiş” birləşməsi sözün çoxsaylı mənə çalarlarına işarə edilərək müsbət mənada işlədilmişdir. Lakin şairin nazirliyin qapısında qəbula düşmək istəyən ahıl bir kişinin acınacaqlı vəziyyətindən bəhs edilən başqa bir şeirində isə, bu rənglər bolluğunu ifadə edən sözlər mənfi anlamı ilə diqqət çəkir:

Düyməsi var, tilsimi var, zəngi var,
Bir deyil ki, yetmiş yeddi rəngi var.
Talelərlə qovğası var, cəngi var,
Kimdi səni bu qapıdan buraxan?

[4, s.130].

Məlumdur ki, “...şeir dili adi fikir ifadəsi hədudlarına sığmır, həmin həduddan keçib fikrin hərəkətinə, onun poetik qavranılması prosesinə xüsusi çeviklik verir” [3, s.3]. Bu prosesə təsir edən vasitələrdən biri də rənglərdir. Hər rəngin müxtəlif çalar və mənaları vardır. Bu baxımdan, sarı maraqlı rənglərdən hesab edilir. Dünyanın bir çox yerində sarı rəng Günəşi simvolizə edir. Belə ki, o, həm Günəşin rəngi, həm də onun rəmzi kimi dəyərləndirilir. Türk xalqlarının təfəkküründə sarı, əsasən, dünyanın mərkəzini bildirir.

Bədii dildə sarı bir tərəfdən bolluğun, sünbülün, qızılın, digər tərəfdən isə sona çatmış həyat rəngini ifadə edir:

Gəl qaçqının yanına,
Qorxu hopub canına.
Saralmış bostanına,
Üzölmüş tağına bax!

[4, s.279].

Əslində, bir çox məhsulların rəngi olan sarı, şeirdə son günlərini yaşayan bostanın saralması kimi təsvir edilərək, qaçqınlığın acı izzəti ilə əlaqələndirilmişdir. Tağ kökündən üzüləndə saralıb məhvə doğru gedir. Bu şeir parçası qaçqının Vətən həsrətini ifadə edərək, əsərin qəmli notlarını gücləndirir.

Məlumdur ki, həyatın dörd ünsürünün hər biri özünəməxsus rəng çalarlarına malikdir. Belə ki, su – mavi, torpaq – yaşıl, od – qırmızı, külək isə sarı rənglə ifadə olunur.

Sarı rəngin açıq-sarı, sapsarı, oxra, noxudu, qızılı-sarı və s. bu kimi çalarları vardır. Bu rəngin var-dövlət rəngi kimi tanınması, istilik, hərarət yayması onun ifadə etdiyi mənalara aiddir. Bədii dildə o, həmçinin diqqətçəkən rəng kimi də səciyəyənlənir:

Ömrü-günü uzun olsa həsrətin
Göz yaşında bir çiməni xatırla,
Çiçəkləri şəh görməmiş saralan,
Solub gedən bir çəmənini xatırla

[4, s.35].

Təsadüfi deyildir ki, sarı rəngi bəzən elm, müşahidə və analiz qabiliyyəti ilə əlaqələndirirlər. Yəqin ki, bu, onun cəsarət və fantaziya mənalarında işlədilməsi ilə bağlıdır. Araşdırmalar göstərir ki, sarı rəngi sevən insanlarda yaradıcılığa meyil yüksək olur, sərbəst, orijinal və fərqli düşüncələr bu rəngi daha çox sevirlər. Sarı arzular, sevinc, yaxınlıq, dostluq, gənclik və s. keyfiyyətlərdən başqa, paxıllıq və qısqıncılıq rəngi də hesab edilir. Rəngin çalarlarından biri də bulanıq-sarıdır. Bəzən onu ümitsizlik rəmzi kimi də qiymətləndirirlər. İnsanlar bu rəngin əhatəsində olarkən ümitsizliyə qapanır, arzularının həyata keçməməsi üzündən sıxıntı keçirir və məhz buna görə də onu sevmirlər.

Aparılan müşahidələrə görə, sarı rəngə boyanmış otaqda uzun müddət qalan zaman insanda baş ağrıları yaranır. Bu rəng tez seçilən olduğundan, tibb elmində xəstələrin onu daha çox hiss etməsi, onlarda qorxunun azalması və ya xəstəliklərinin tam olaraq itməsi fikirlərini yaradır.

Geyimində sarı rəngə üstünlük verənlər xəyalpərvər və yüksək nitq mədəniyyətinə malik olan insanlardır. Qeyd edilən çoxsaylı mənaları ilə yanaşı, bədii dildə bu rəngin qəm, kədər bildirməsi məqamlarına daha çox rast gəlinir:

Həsrətdən saralmış varaqlar kimi,
Dərdi üst-üstünə çinləyən mənəm.
Canımdan tökülən ağrılarımı,
Don kimi yığşıran, dənləyən mənəm

[4, s.115].

Sarı rəngin xəstəlik bildirmə əlaməti şairin dilində “sarılmaq” mənasında işlənərək “solmaq” sözü ilə ifadə edilmişdir:

Ölüm yatağında bir qarı gördüm,
Solmuş bir çiçəkdi, budaqdan düşüb.
Boylanmaq istəyir, göz açma bilmir,
Ağrılar canına sazaqdan düşüb

[4, s.11].

Ümumiyyətlə, ədəbi dilimizdəki “solmaq” sözü “saralmaq” feilinin sinonim variantı kimi aktiv leksikaya daxildir.

Dilimizdə qarışıq sarı rəng ifadəsi də vardır. Sarı rəng başqa rənglərlə rahat şəkildə qarışır. Bu, boyakarlıq və xalçaçılıq sənət sahələrində olduğu kimi, bədii dildə də özünü göstərir. Qarışıq sarı rəng təəssüf və xəyalpərvərlik mənalarını ifadə edir:

Sarıyla qaranın qarışığısan,
“Sarıtel” oxuyan, qaratel gözəl!
[4, s.34].

El arasında fikirdən, qəmdən rəngi saralanlar haqqında “rəngi qaçmaq” ifadəsi işlədilir. Bu cür insanların üzgünlüyü onların simalarının rəngindən bəlli olur. Bədii dildə də onların rəngi haqqında “sarı” epiteti işlədilir:

Canı üzgün, rəngi sarı –
Kəlbəcərdən gələn qarı
[4, s.91].

Sarı rəng həsrətdən və ya ölümdən irəli gələn ayrılıq rəmzi kimi də tanınır. Bu mənada, Zəlimxan Yaqubun Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk haqqında yazdığı aşağıdakı misralar səciyyəvidir:

Səni necə haraylayım,
Rzasanmı, Təbrizsənmi?
Təbriz əldən gedən gündən
Saralmış bir bənizsənmiş!
[4, s.163].

Şair şeirlərində işğal edilmiş yurd yerlərimiz haqqında “solan çiçək” ifadəsini işlətməmişdir ki, bu ifadə də acı bir xatirə və təəssüf hissi doğurur:

Göyçəm – göyçəyim, layla,
Solan çiçəyim, layla.
Ah çəkən ağsaqqalım,
Qarabirçəyim, layla
[4, s.253].

Bədii dildə sarı və qırmızı rənglər arasındakı təzad xüsusilə diqqət çəkir, qırmızı həyat, şadlıq, sarı isə ölüm, qəmginlik mənalarını ifadə edir:

Qızılgüllər solub getdi,
Bir də çətin qızarası
[4, s.224].

Bədii dildə sarı rəng Günəşin doğuşu və qürubu zamanı boyandığı rəng olaraq da təsvir edilir. Lakin onun hər iki – həm müsbət, həm də mənfi çalarlarına rast gəlirik. Zəlimxan Yaqubun dil-üslub xüsusiyyətlərində sarı rəng daha çox kədərli anları xatırlatsa da, o, başqa rəngə çevrilərək həyatı canlandırma mənasını da ifadə edir:

Sarı-sarı səhralar yaşıl tül bitirəcək,
Qara-qara qayalar qızılgül bitirəcək,
Hər sevilən, hər sevən bir könül bitirəcək,
Sevgi yağışlarına tutacağam dünyanı
[4, s.50].

Xalqımızın milli təfəkkürü və nitq mədəniyyətində bütün rənglər kimi sarı diqqətə dəyər rənglərdən biri hesab edilir. O, məna baxımından digər rənglərdən geridə qalmır. “Türk dilində digər rənglər kimi, sarı rəng də müxtəlif rənglərlə yanaşı işlənərək, onlara yeni mənalar verilmişdir. Dastanlarda işlədilən “al-sarı, qızıl sarı, ağ sarı, qara sarı” və s. rənglər buna parlaq nümunədir. Sarı rəng “sarımtraq, sapsarı, sarıca, sarışın, sarılıq” kimi müəyyən dərəcələrə ayrılmışdır” [6, s.14].

Ümumiyyətlə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından üzü bəri həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatımızda bu rəngə münasibət həmişə yüksək səviyyədə olmuşdur. Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasında sarı qiymətli bitki kimi tanınan zəfəranın rəngi ilə müqayisə edilərək, yüksək dəyərləndirilmişdir.

Nəticə / Conclusion

Araşdırmalar göstərir ki, nəinki təbiəti və həyatı, hətta ədəbi dilimizi də rənglərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Onlar sözlərə bəzək verir, leksik-qrammatik vahidlərin simvolikasını zənginləşdirir, insanın daxili dünyası ilə bağlılığını üzə çıxarır. Dilin rəngləri təbiət rəngləri qədər, bəlkə də onlardan daha zəngindir. Təbiətin rəngləri estetik keyfiyyəti və sayına görə diqqət çəkirsə, dildəki sözlərin rəngi semantikasına və mənə müxtəlifliyinə görə əvəzəlməzdir. Bu, Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin üslub özəlliyini və zənginliyini üzə çıxaran amil kimi çox dəyərlidir. Beləliklə, məqalədən belə nəticəyə gəlinir ki, bədii dilin keyfiyyətində və bir sıra ideyaların dərkində rənglərin rolu əhəmiyyətli dərəcədədir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Adilov M. (2014). Dil nəyə lazımdır? Əyləncəli dilçilik. Bakı, Elm və Təhsil, s.7-10.
2. Gəncəvi N. (2013). Yeddi gözəl. Əsərləri, II c. Bakı, Şərq-Qərb, s.7-227.
3. Hüseynov M. (2009). Poeziya dilinin milli qaynaqları. Bakı, Elm və təhsil. 292 s.
4. Mədətoğlu A. (2013). Türklərdə rənglər və rəng anlayışı. "Türküstan" qəzeti, 24 fevral-02 mart, s.14.
5. Yaqub Z. (2006). Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb. 288 s.
6. Кожин В.В. (1970). Как пишут стихи. О законах поэтического творчества. Москва, Просвещение. 339 с.